

LÄROMEDELSFÖRETAGEN

Remissyttrande över Upphovsrätten på den digitala inre marknaden (DS 2021:30)

Läromedelsföretagen företräder svenska förlag verksamma på läromedelsmarknaden och kurslitteraturmarknaden. Läromedelsföretagen har beretts tillfälle att yttra sig över Upphovsrätten på den digitala inre marknaden (Ds 2021:30), och kommenterar nedan de punkter vi särskilt finner anledning att lämna synpunkter på.

1. Allmänna utgångspunkter

Läromedelsföretagen är som regel emot inskränkningar i upphovsrätten eftersom sådana har en negativ inverkan på förlagens verksamheter och deras möjligheter att verka och att bidra till kunskapssamhället. Läromedelsförlagen, författarna och de övriga rättighetshavare som bidrar till framtagandet av läromedel ska kunna tillgodogöra sig värdet av det arbete som lagts ned i utgivningen. Yrkesmässigt eller annat systematiskt utnyttjande av de titlar vi ger ut ska medföra ersättning.

Vi anser att direktivet på en rad punkter innebär att dessa intressen inte tillvaratagits och att dess bestämmelser kommer att försvåra för en fri och välfungerande marknad för läromedel och kurslitteratur i Sverige. Det kommer i första hand att drabba utgivningar på marginalen och ekonomiskt svagare läromedelsförlag. Direktivet är antaget och ska genomföras men det är då viktigt att det genomförs på ett sätt som så långt möjligt minimerar den typen av negativa effekter.

2. Användning av verk och andra alster i digital och gränsöverskridande undervisningsverksamhet (§ 13)

Läromedelsföretagen anser att den föreslagna § 13 försämrar förutsättningarna för läromedelsbranschen och utgör ett betydande ingrepp i det normala nyttjandet av verket.

Utredningen har inte utvecklat vad som i detta sammanhang ska förstås med illustrativt syfte, vilket är ett grundläggande rekvisit. Begreppet är öppet för tolkning och lär tänjas på i realiteteten av de som önskar minimera kostnader för användning av läromedel. Vi förordar därför att begreppet illustrativt syfte preciseras i lagtexten på ett som tydliggör att det handlar om att stödja berika eller komplettera den vanliga undervisningen, men inte ersätta gängse läromedel, lärvverktyg eller kurslitteratur.

Inskränkningen träffar verket i dess helhet, och det är oklart hur länge i tiden och under vilka former det kan visas i en undervisningssituation för illustrativt syfte. Det öppnar enligt förslaget för ett betydande nyttjande av läromedel över tid utan någon som helst ersättning till upphovsmännen.

Läromedelsföretagen förordar dels att endast mindre delar av verk eller verk av mindre omfattning får återges med stöd av denna inskränkning, dels att det tydliggörs att materialet inte får sparas efter det att det illustrativa syftet uppnåtts. Läromedelsförlagen förordar vidare att en särskild kompensationsordning införs vid sådana nyttjanden, såvida de inte hanteras via befintliga avtalslicensordningar.

Behovet av att komplettera läromedel eller den obligatoriska kurslitteraturen har i decennier i Sverige tillgodosetts genom avtalslicensordningar. Dessa har tillhandahållit en rätt att kopiera delar av utgivna verk mot en schablonmässig ersättning till rättighetshavarna. Systemet får sägas ha fungerat väl genom åren. Befintliga avtalslicenser är begränsade till sådant som kompletterar sådana förlagsutgivna läromedel som lärare och elever normalt använder i undervisningen och är också begränsade med avseende på hur mycket och stor andel som får kopieras. En mer omfattande kopiering för illustrativa syften utanför avtalslicensen faller då istället under den nu föreslagna inskränkningen utan krav på kompensation, vilket kommer att försämra förutsättningarna för parterna att komma överens. Ett utnyttjande av det veto som ansetts vara en viktig aspekt av avtalslicenssystemet, och som historiskt använts som ett sätt att försvara sådana kollektiva ordningar, blir med denna konstruktion också tämligen meningslös. Även för att inte försvåra förutsättningarna för sådana avtalslicensordningars upprättande och utveckling anser Läromedelsföretagen att en särskild kompensationsordning bör införas.

3. Kulturarvsinstitutioners användning av verk som inte finns i handeln (16 e §)

Det är positivt att en ny särskild avtalslicens införs då det därmed blir tydligt vad som kan avtalas om samt att det därmed blir huvudregeln för nyttjandet. Det bör dock tydliggöras vad som sker om parterna inte kommer överens.

4.1 Rätt till skälig ersättning (§ 29)

Läromedelsföretagen är av uppfattningen att upphovsmännen ska erhålla en skälig ersättning för de rättigheter de upplåter, och är också av uppfattningen att de, såvitt gäller vår bransch, också gör det.

I läromedelsbranschen har det vuxit fram en samsyn mellan parterna kring vilken ungefärlig nivå en ersättning bör ligga. Antalet konflikter i frågan är försvinnande få. Sedan ligger det i sakens natur att de som upplåter rättigheter gärna skulle vilja se högre ersättningar och att förlagen strävar efter att hålla sina kostnader, där denna typ av ersättningar utgör en betydande del, under kontroll.

4.2 Särskilt om engångsbelopp (§ 29)

För författare utgör royalty baserat på försäljningen den absoluta huvudregeln, medan engångsarvoden baserat på översättningens omfattning utgör huvudregeln för översättare. Det bör i sammanhanget nämnas att royalty inte i alla lägen behöver vara att föredra ur upphovsmännens perspektiv. Det finns givetvis exempel på där så skulle varit fallet men också många på motsatsen, där det är bättre att erhålla en engångsersättning vid uppdragets fullgörande snarare än att invänta en osäker ersättning under kommande år. Vi menar att denna typ av överväganden görs bäst av avtalsparterna själva, där båda parter också har möjlighet att rådgöra med sina bransch- eller intresseorganisationer.

Det finns också fall där royaltyordningar blir svåra att hantera, framför allt vid publicering av informationsdatabaser o.d. med många kortare artiklar. En royalty baserad på antingen omfattningen i relation till helheten, eller i relation till det enskilda nyttjandet av artikeln i fråga kommer i sådana fall snabbt att bli dyr att administrera, svår att överblicka och generera försumbara ersättningar till den enskilde upphovsmannen. Där kan det ofta vara bättre att arvoda med ett engångsarvode eller ett arvode per år som artikeln är tillgänglig.

4.3 Ytterligare skälig ersättning (§ 29, 2 st.)

Läromedelsföretagen konstaterar att de i och med detta förslag generellt sett åläggs en ökad ekonomisk risk som med detta förslag också ökar ytterligare om de lyckas med sin utgivning. Då de flesta upphovsmän med betydande bidrag till utgivningen arvodas på skäliga och väl etablerade nivåer räknar vi dock med begränsade effekter i praktiken.

5. Bestämmelsens tillämpning i tiden (Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser, p3.)

Ovan har vi konstaterat att Läromedelsföretagen drabbas av ökande ekonomiska risker och ökad osäkerhet, bland annat till följd av kravet på ytterligare skälig ersättning. Detta understryks ytterligare av att bestämmelsen föreslås tillämpas på avtal som träffats tio år bakåt i tiden. Läromedelsföretagen föreslår att implementeringen av 29 § 2st följer huvudprincipen i svensk rätt och att bestämmelsen gäller från det att den införs och träffar avtal som ingås från och med då.

6. Rätt till information (§ 29 a)

Syftet med direktivet vad gäller de s.k. transparensreglerna är att stärka upphovsmän och utövande konstnärer som avtalsparter. Som framgår av departementets promemoria är skyldigheten som rätten till information innebär för förvärvaren relativt omfattande. Där framgår vidare att bestämmelserna kan komma att innebära betydande investeringar för att kunna hantera den stora mängd information det handlar om, att det är angeläget att den rätt till information som nu ska införas inte utformas på ett sådant sätt att den blir onödigt betungande, samt att risken finns att de ökade kostnaderna vältras över på upphovsmännen i form av lägre ersättningar eller färre rättighetsförvärv. "Det är naturligtvis inte syftet med direktivet." Lägre ersättningar och/eller färre rättighetsförvärv är dock tyvärr en mycket möjlig följd med tanke på de investeringar som måste göras för att uppfylla transparensreglerna. Det är därför oerhört viktigt att de möjligheter till nationell anpassning som direktivet öppnar för tas tillvara.

För de läromedel där royalty är ersättningsmodellen innebär direktivets bestämmelser inte några större problem eftersom mycket av den information som direktivet efterfrågar samlas in och delas med författarna årligen redan idag. Även royaltyavlösta läromedel innehåller dock bidrag även från andra än läromedelsförfattarna, till exempel faksimil av tidningstexter, delar av musikverk och skönlitterära texter eller bilder. Rättighetshavarna till dessa avlöses genom en engångsersättning för den specifika användningen och de får på så sätt information om själva användningen. Intäkterna från verket där dessa delar ingår redovisas dock inte till dessa rättighetshavare.

Läromedelsbranschen har i stort blivit en multimedibransch där en mängd olika rättighetshavares verk och alster används i digitala läromedel. För att tillgodose marknads behov friköps vissa verk och alster så att de kan användas på olika sätt och i olika produkter. Ersättningen för detta förhandlas fram mellan parterna. Friheten över användningen begränsas nu genom direktivets regler då licenstagarna behöver kunna följa det friköpta innehållet för att det ska vara möjligt att redovisa nyttjande och intäkter, trots att rättighetshavaren redan fått överenskommen ersättning.

Att följa nyttjandet av specifikt innehåll är inte heller helt enkelt. En text kan vara skriven och bearbetad av flera personer. För läromedel är det vanligt att innehållet tas fram av en grupp av författare, ibland av författare tillsammans med anställda på förlaget. Hur avgör man vem som skapat vad? Denna sektorspecifika belägenhet där verk skapas i grupp samt behovet att kunna arbeta multimedialt gör att direktivets transparensregler riskerar att bli onödigt betungande.

Direktivet anger att utanför transparenskyldigheten faller bidrag som inte är betydande med hänsyn till verket eller framförandet som helhet. De ska dock ha rätt till informationen om informationen behövs för att kunna utöva rättigheterna enligt artikel 20.1. Sådan information ska därför kunna tas fram om på begäran för detta ändamål. Samma sak gäller enligt förslaget för information som behövs för att kunna bedöma om hävningsrätt finns (29 d § andra stycket). Det innebär att information om användning, intäkter och ev. ersättning ändå behöver inhämtas av licenstagarna för samtliga rättighetshavare, så att den finns tillgänglig om rättighetshavarna begär det. Transparenskyldigheten blir som framgår minst sagt betungande.

Direktivet öppnar för att ta hänsyn till de särskilda förhållandena i varje sektor.

Läromedelsföretagens efterlyste i sitt remissvar över "Underlag för inhämtning av synpunkter rörande genomförandet av artikel 18–23 i EU:s nya upphovsrättsdirektiv" en generell reglering som lämnar utrymme för bedömningar utifrån varje branschs särdrag, eftersom det stämmer bättre överens med hur det svenska samhället, med sin höga organisationsgrad, valt att lösa frågor mellan parter. Den föreslagna lagstiftningen lämnar inte utrymme för sådana bedömningar och transparensbestämmelserna riskerar därför att bli onödigt betungande. Den allmänna lätttnadsregeln är inte tillräcklig då den är begränsad till fall då användningen av ett verk medför så låga intäkter att lämnandet av information skulle innebära en oproportionerlig administrativ börda. Insamlandet av information måste ju dock ändå enligt de föreslagna reglerna utföras för att kunna konstatera att användandet av just det verket/alstret endast medfört begränsade intäkter.

Det måste vidare tydliggöras att anställda samt uppdragstagare anlitade under anställningsliknande förhållanden inte omfattas av bestämmelsen. Anställningar är till övervägande del baserade på kollektivavtal framförhandlade av marknads parter. Där ingår såväl arbetstid, villkor för anställningen som upphovsrätten i en helhet. Om man lyfter ut upphovsrätten rubbas balansen mellan parterna utan att det finns giltiga skäl för detta. Det ovan nämnda gruppskapandet är också ännu ett skäl till att anställda inte ska omfattas av bestämmelsen.

Det är upphovspersonen och den utövande konstnären själv som bör omfattas av bestämmelserna, d.v.s. den person alternativt det enmansbolag som ingått avtalet, inte arvingar/testamentstagare. Dessa har inte det behov som en upphovsperson/utövande konstnär har av att kunna bedöma vare sig om den ursprungliga ersättningen varit skälig eller ej, inte heller för att se om en hävning är nödvändig. Det är därför orimligt att en nyttjare skulle behöva efterforska vilka som är arvingar/testamentstagare för att uppfylla rapporteringskraven då sådan efterforskning ofta är mycket tids- och därmed kostnadskrävande.

Framställare av fotografiska bilder omfattas inte av direktivet. Enligt förslag ska de ändå omfattas av svensk lagstiftning. Det är att föra transparensen för långt. Bilder avlöses idag i läromedelsbranschen generellt per titel varför rättighetshavarna redan idag har god överblick över hur fotografiet används.

Ännu en nationell anpassning som direktivet öppnar för är övergångsperioden i skäl 77. En sådan behöver finnas med i den svenska implementeringen då det som ovan visats kommer att kräva såväl stora investeringar samt omfattande administration som inte är på plats för att uppfylla dessa krav.

Läromedelsföretagen tillstyrker promemorians förslag om att rätten till information ska begränsas till sådana avtal som ingår efter det att de nya bestämmelserna träder i kraft. Då informationen i flertalet fall inte finns skulle också en retroaktivitet vara verkningslös.

Information som lämnas ut mot bakgrund av transparenskravet kan vara företagshemligheter varför den hänvisning som gjorts i 29 c § är nödvändig.

7. Rätt att häva ett avtal (§ 29d)

Läromedelsföretagen tillstyrker förslaget att rätten till hävning endast bör gälla om förfoganderätten inte alls har utnyttjats, dvs. att verket inte har gjorts tillgängligt för allmänheten i någon form eller i något medium, eller då verket – efter att tidigare ha utnyttjats – har slutat utnyttjas. Det behöver dock tydliggöras i lagtexten som kan tolkas som att motsatsen gäller ("rätt att helt eller delvis häva avtalet"). Utformningen av bestämmelsen till att rättigheterna ska kunna återkallas först efter rimlig tid välkomnas också eftersom det ger möjlighet till sektorspecifik anpassning, samt att det finns en rättelsemöjlighet för förvärvaren. Även rättelsetiden bör dock kunna anpassas till den specifika sektorn varför Läromedelsföretagen förespråkar "rimlig tid" i stället för sex månader.

Läromedelsföretagen instämmer också i bedömningen att det inte bör införas en lagregel om att upphovsmannen kan upphäva överlåtelsens exklusiva karaktär. En sådan överenskommelse kan parterna i stället göra om det passar i det enskilda fallet.

Det är också välkommet att hävning av rättigheterna till ett verk som innehåller bidrag från flera rättighetshavare endast kan göras gällande av samtliga rättighetshavare gemensamt.

Förslaget att upphovsmannen vid hävning ska få behålla mottagen ersättning är dock att föra saken för långt när regeln nu görs generell. Direktivet tar över huvud taget inte hänsyn till den affärsrisk förvärvaren tar. För att upprätthålla balansen på den upphovsrättsliga marknaden bör huvudregeln för hävning gälla, dvs. att prestationerna ska återgå. Eventuell ersättning som förvärvaren betalat upphovsmannen ska därför betalas tillbaka.

8. Fria återgivningar av bildkonstverk (§ 49 a)

Ändringen är mycket välkommen då rättighetsklarering av bilder med mekanisk återgivning av upphovsrättsligt fria verk är tidsödande och därmed kostnadskrävande. Bestämmelsen bör dock anpassas till den svenska upphovsrättslagstiftningen och omfatta mekanisk återgivning även av byggnader samt konstverk stadigvarande placerade utomhus.

Stockholm den 15 december 2021

Jerker Fransson

Läromedelsföretagen